

Державний професійно-технічний навчальний заклад
«Білоцерківське вище професійне училище
будівництва та сервісу»

Методичний кабінет

Типи, структура і методика уроку теоретичного навчання

Олена ДЯЧЕНКО, методист

ЗМІСТ

1. Урок засвоєння нових знань	3
2. Урок формування навичок та вмінь	6
3. Урок застосування знань, навичок і вмінь	9
4. Урок узагальнення і систематизації знань	12
5. Урок перевірки знань, навичок і вмінь	14

УРОК ЗАСВОЄННЯ НОВИХ ЗНАНЬ

I. СТРУКТУРА УРОКУ ЗАСВОЄННЯ НОВИХ ЗНАНЬ

Як уже зазначалося, процес засвоєння знань має такі основні компоненти: сприймання, розуміння, запам'ятання, узагальнення й систематизація знань. Урок засвоєння знань повинен узгоджуватися з цією структурою і враховувати логіку навчального процесу та окремі фактори, які значно впливають на його результати. Так, під час первинного сприймання предметів, явищ, процесів або опису їх відбувається й усвідомлення їхніх основних ознак, простих зв'язків і залежностей між ними, які можна виявити органами чуття або завдяки чуттєвому досвіду.

Застосування знань не виділяється окремим етапом уроку цього типу — воно відбувається протягом усього уроку. За ознаку поділу уроку на структурні елементи беруться навчально-пізнавальні завдання, які мають розв'язуватися на окремих його етапах.

Виходячи з цього, урок засвоєння нових знань має складатись з таких елементів:

- 1) **актуалізації чуттєвого досвіду і опорних знань учнів;**
- 2) **мотивації навчальної діяльності учнів і повідомлення теми, мети і завдань уроку;**
- 3) **сприймання й усвідомлення учнями нового навчального матеріалу;**
- 4) **осмислення об'єктивних зв'язків і взаємозалежностей у вивченому матеріалі і розкриття внутрішньої суті явищ і процесів;**
- 5) **узагальнення й систематизації знань;**
- 6) **підсумків уроку і повідомлення домашнього завдання.**

У поданій схемі уроку не передбачено спеціального етапу закріплення знань: на такому уроці учні активно працюють; вся їхня діяльність, спрямована на сприймання й усвідомлення навчального матеріалу, осмислення, узагальнення та систематизацію знань, одночасно забезпечує мимовільне (побіжне) запам'ятання і закріплення найістотнішого і найважливішого матеріалу, яке потребує міцного засвоєння. Але, якщо виникає потреба, можна окремо виділити в структурі уроку етап закріплення знань. Це потрібно, коли вивчається важливий матеріал, який учні повинні міцно й надовго запам'ятати, а передбачені структурні елементи недостатні, щоб досягти цієї мети.

Немає в даній схемі й етапу перевірки домашнього завдання: в одних випадках вона зводиться до повторення знань, які є опорними для засвоєння нового матеріалу, і вводиться в етап «актуалізація чуттєвого досвіду і знань учнів», в інших випадках знання, які перевіряються, не передбачають безпосереднього зв'язку з новим матеріалом, їх повторення може відбуватись як на початку, так і наприкінці уроку. Тоді це буде урок комбінованого типу.

Ця схема — даліше удосконалення і конкретизація існуючої структури уроку. Тут передбачено принципово нові структурні елементи: актуалізацію чуттєвого

досвіду, мотивацію навчання учнів, узагальнення й систематизацію знань. Інші етапи є конкретизацією давно відомих елементів структури традиційного уроку. Так, повідомлення теми уроку завжди передбачалось поурочними планами, а мета й особливо конкретні завдання учням не повідомлялося (нерідко учитель і сам не міг їх чітко визначити). Етапи сприймання й усвідомлення навчального матеріалу та осмислення знань є уточненням і конкретизацією тих ланок традиційного уроку, які називались поясненням (або вивченням) нового матеріалу» і «закріпленням знань».

2. АКТУАЛІЗАЦІЯ ЧУТТЄВОГО ДОСВІДУ ТА ОПОРНИХ ЗНАНЬ УЧНІВ

Усвідомлення учнями навчального матеріалу має спиратися на наявні в їхній пам'яті уявлення, на їх чуттєвий досвід або опорні знання, якими вони оволоділи раніше або під час вивчення споріднених предметів. Проте в цьому досвіді можуть бути уявлення поверхневі й невиразні, нечіткі й неточні, неправильні й спотворені. Опорою ж для засвоєння нових знань можуть бути тільки виразні, чіткі й правильні уявлення.

3. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ І ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ, МЕТИ І ЗАВДАНЬ УРОКУ

Під мотивами навчання розуміють внутрішні імпульси, які спонукають здобувачів освіти до активної пізнавальної діяльності, спрямованої на засвоєння знань, умінь і навичок. Від мотивів великою мірою залежить ставлення учнів до навчання, яке може бути позитивним, байдужим або й негативним. Там, де в учнів розвинені мотиви навчання і виявляється позитивне ставлення до набування знань, засвоєння учнями навчального матеріалу свідоме, глибоке й міцне.

Психологи і дидакти виділяють *чотири стадії інтересу до знань*.

- *Цікавість*: вона створює у здобувачів освіти психічний стан зацікавленості. На цій стадії учні можуть зацікавитись тим чи іншим предметом, об'єктом, але в них ще не помітні прагнення до пізнання їхньої сутності. Це ситуативний інтерес, який виникає за певної ситуації, наприклад, під час розгляду нового приладу, нової картини чи предмета, розповіді цікавого епізоду з життя якогось ученого; у разі зміни ситуації інтерес швидко зникає.

- *Стадія допитливості* характеризується прагненням вийти за межі видимого, дізнатись більше, ніж почув від викладача або прочитав у книжці. На цій стадії розвитку інтересу в учнів виявляються емоції подиву, радості пізнання. Допитливість може стати стійкою рисою характеру.

- *Стадія пізнавального інтересу* характерна тим, що у здобувачів освіти не тільки виникають проблемні питання або пізнавальні ситуації, а й прагнення самостійно їх розв'язати. У центрі уваги учня – не готовий матеріал навчального предмета і не сама по собі діяльність, проблема, питання. Це ступінь інтересу, коли учень шукає причину, проникає в сутність явища, предмета.

- *Стадію теоретичного інтересу* педагоги-науковці пов'язують не тільки з прагненням до пізнання закономірностей, теоретичних основ, а й із застосуванням їх

на практиці, з активним впливом на світ, що вимагає від особистості не тільки глибоких знань, а й стійких переконань.

Усі ці стадії пізнавального інтересу тісно переплітаються, взаємопов'язані і можуть співіснувати навіть на одному уроці, де учні можуть переходити від цікавості (1 стадія) до допитливості (2 стадія) і розкриття причинно-наслідкових зв'язків (3 стадія). Це зумовлюється тим, що всі стадії інтересу мають спільну фізіологічну основу.

Крім змісту навчального матеріалу, на формування у здобувачів освіти інтересу до знань і на процес їх здобування впливає багато інших факторів, зокрема, чіткість і організованість освітнього процесу, вміння поєднання вчителем різних методів і прийомів навчання, ерудиція вчителя, емоційність викладу, майстерне використання різної наочності і технічних засобів навчання тощо. Широке залучення здобувачів освіти до активної навчально-пізнавальної діяльності на уроці – один з важливих засобів формування в них інтересу до знань.

УРОК ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК І ВМІНЬ

1. ДИДАКТИЧНА СУТЬ І СТРУКТУРА НАВИЧОК І ВМІНЬ

Формування у здобувачів освіти навичок і вмінь – важливе завдання освітнього процесу. «Учіння без уміння – не користь, а біда», - говориться в східному прислів'ї.

Щоб учні осмислили виучуваний матеріал, викладачі нерідко використовують проблемні завдання, евристичні бесіди, пізнавальні задачі та інші способи активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів. У деяких підручниках, складених за новими програмами, вміщено завдання або вправи, які підводять учнів до самостійного виведення правила чи висновку або підготовляють до глибокого осмислення необхідних знань. Вправи такої цілеспрямованості ми називаємо вступними. Вони ніби вводять учнів у проблему, підготовляють їх до її розв'язування або до розуміння виучуваного матеріалу.

Пробні вправи – це найперші завдання на застосування щойно здобутих знань, їх використовують тоді, коли новий матеріал засвоєний ще не міцно, і учні не впевнені в своїх знаннях. Допущені помилки в цей час можуть міцно закарбуватися в пам'яті.

Попереджувальні вправи характеризуються тим, що учні спочатку пояснюють, як виконувати дії, обґрунтовують свої міркування знаннями теорії, а потім уже виконують їх.

Третім етапом пробних вправ є **пояснювальні** вправи. Типовий приклад цього виду – пояснювальний диктант. У пояснювальних вправах дія передуює поясненню її виконання. Це напів самостійні дії, які є перехідними до самостійних тренувальних вправ.

Побіжні вправи не становлять окремого етапу роботи. Вони входять до складу завдань різного характеру (як пробних, так і тренувальних). Це завдання на застосування раніше вивчених правил. Вони дають змогу глибше й міцніше засвоїти раніше сформовані навички та вміння.

Тренувальні вправи формують навички і вміння у постійних (стандартних) або мало змінених умовах. Від пробних вправ вони відрізняються більшим ступенем самостійності й ініціативи учнів у виконанні їх, а також більшою різноманітністю завдань, складністю і трудністю яких поступово зростає.

Вправи за інструкцією, тобто вправи, що виконуються за вказівками про порядок виконання самостійних робіт, застосування окремих операцій, прийомів і їх послідовність. Інструкція може бути письмовою і усною. Вправи за інструкцією, як і вправи за зразком, мають відтворювальний характер, але відрізняються від них більшим ступенем самостійності учнів і складними за змістом завданням.

Творчі вправи за своїм змістом і методами наближаються до ситуацій, які можуть виникнути в житті кожної людини. Дидактична мета творчих завдань – формувати в учнів уміння успішно орієнтуватися в житті, праці, чітко, правильно й швидко розв'язувати проблеми на основі творчого застосування здобутих знань і набутих навичок.

До творчих вправ з мови можна віднести цілий ряд завдань на придумування слів, речень, складання невеликих творів з конкретними граматичними завданнями, творчі диктанти. Успішне виконання таких вправ характеризує вищий ступінь засвоєння вмінь і навичок.

Контрольні завдання мають навчальні функції. Це комплексні вправи, де поєднуються репродуктивні й творчі елементи. Контрольні завдання мають бути середньої трудності і складатися з типових ситуацій без особливих ускладнень змісту. Розрізняють письмові, графічні й практичні контрольні завдання. Наприклад, у майстерні після тренувальних вправ на виконання окремих операцій учням запропонували контрольне завдання: виготовити стілець (стіл) або окремі деталі до нього (ніжки). Учитель спостерігає за роботою учнів, за тим, як вони застосовують окремі прийоми, аналізує результати роботи і відповідним балом оцінює навички й уміння учнів.

3. СТРУКТУРА УРОКУ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК І УМІНЬ

Макроструктура уроку формування навичок і вмінь відповідно до його цілей і завдань має таку схему:

1. *Актуалізація опорних знань і практичного досвіду учнів (попередні вправи).*
2. *Мотивація навчальної діяльності учнів і повідомлення теми, мети і завдань уроку.*
3. *Вивчення нового матеріалу (вступні вправи).*
4. *Первинне застосування здобутих знань (пробні вправи).*
5. *Застосування учнями знань і дій у стандартних умовах (тренувальні вправи).*
6. *Творче перенесення знань, навичок і вмінь у нові або змінені умови (творчі вправи).*
7. *Підсумки уроку і повідомлення домашнього завдання.*

Якщо ті чи інші навички або вміння складні і на формування їх програмою виділено кілька навчальних годин, то запропонована система вправ рівномірно розподіляється на всі ці заняття.

I. Актуалізація опорних знань і практичного досвіду учнів. Щоб актуалізувати опорні знання і дії, застосовують різні методи і прийоми роботи: бесіду, підготовчі завдання (вправи) тощо. Наприклад, перед тим як формувати в учнів навички роботи з пропорційними відрізками (геометрія), учні виконують завдання (приклади) на визначення крайнього або середнього члена арифметичної пропорції, пригадують властивості пропорцій з тим, щоб врахувати їх, набуваючи нових навичок. Перед розв'язуванням задач на визначення об'ємів і бічних поверхонь учні виконують ряд нескладних прикладів на визначення площ плоских фігур (трикутника, трапеції, паралелограма, круга).

II. Мотивація навчальної діяльності учнів і повідомлення теми, мети і завдань уроку. На уроках цього типу можуть застосовуватись різноманітні способи і прийоми мотивації навчання. Але на відміну від уроків інших типів тут надається

право практичним завданням, близьким до життєвих, проблемних ситуацій, які трапляються в житті учнів.

Повідомляючи тему й мету уроку, слід підкреслити, чого учні мають навчитися за час уроку, якими знаннями й навичками і якою мірою мають оволодіти.

III. Вивчення учнями нового матеріалу (вступні вправи). На цьому етапі викладач має формувати в учнів відповідне поняття або правило на основі виконання окремих завдань і дій. У педагогічній практиці такі завдання трапляються досить часто, але їх використовують без певної системи, на різних етапах освітнього процесу.

Завдання і запитання найбільш корисні для посилення пізнавальної активності учнів на першому етапі засвоєння певного матеріалу.

Самостійна робота учнів над текстом і завдання та вправи сприяють глибшому осмисленню його учнями. Це може бути робота учнів над правилом, на основі якого формуються знання законів (фізика, хімія), відповідних їм формул, інструкцій (праця в майстерні, фізика, хімія) тощо. Ознайомлювати учнів з новим матеріалом можна по-різному: пояснити (у формі викладу), запропонувати учням самостійно прочитати текст, розглянути типові приклади, провести бесіду відтворювального характеру.

УРОК ЗАСТОСУВАННЯ ЗНАНЬ, НАВИЧОК І ВМІНЬ

1. ДИДАКТИЧНА СУТЬ ПРОЦЕСУ ЗАСТОСУВАННЯ ЗНАНЬ

Застосування знань – складний психолого-педагогічний процес, який полягає в реалізації засвоєних понять, законів і теорій в інтелектуальній і практичній діяльності для одержання суспільно корисного продукту. У школі застосування знань є одночасно і засобом, і метою навчально-виховного процесу.

Як засіб навчання застосування тісно переплітається із засвоєнням знань, навичок і вмінь. У процесі застосування посилюється мотивація навчання. Застосовуючи знання на практиці, в житті, учні переконуються в їх суспільній цінності і на основі цього в них виробляється потреба в засвоєнні знань. На основі застосування відбувається диференціація, узагальнення і систематизація знань. Готовність учнів до успішного застосування знань — один з критеріїв їх засвоєння.

Знання є основою формування в учнів навичок і вмінь, без яких самостійне застосування їх на практиці немислиме. На основі психологічних досліджень було встановлено, що якість застосування знань значною мірою залежить від методів навчання. Якщо поняття або прийоми, якими мають оволодіти учні, нескладні, то високі результати в навчанні можна дістати на основі застосування учнями готового зразка, орієнтувальної основи дій або алгоритму. Але це тільки перший етап формування навичок і вмінь, який передбачає застосування їх, головним чином, у незмінених (стандартних) умовах.

Застосування знань, навичок і вмінь. Дидактичний аналіз процесу застосування знань, навичок і вмінь показує, що він складається з кількох етапів або ланок:

- 1) актуалізація опорних знань і дій;
- 2) формування нових знань;
- 3) формування елементарних навичок на основі застосування їх в стандартних умовах;
- 4) формування диференційованих узагальнених умінь;
- 5) творче застосування узагальнених знань, навичок і вмінь в умовах, що постійно змінюються, або в ситуаціях, наближених до життєвих. Без урахування якоїсь ланки процес застосування знань не буде закінченим або відбуватиметься неекономно.

Більшість з цих ланок має місце безпосередньо на уроках засвоєння нових знань і на уроках формування навичок і вмінь. Творче перенесення значного комплексу знань, навичок і вмінь у змінені умови відбувається на спеціальних уроках застосування знань, навичок і вмінь. Набутий інтелектуальний і практичний досвід творчо застосовується, коли учні виконують лабораторні досліди та практичні завдання, обчислювальні та якісні або пізнавальні задачі, письмові і графічні роботи різних видів тощо. Найсприятливіші умови для організації спеціальних уроків застосування знань, навичок і вмінь створюються у вивченні математики, мов, фізики,

хімії, географії, біології; менші можливості для цього – на уроках літератури, історії та ін.

2. СТРУКТУРА УРОКУ ЗАСТОСУВАННЯ ЗНАНЬ, НАВИЧОК І ВМІНЬ

Структура уроку застосування знань, навичок і вмінь залежить насамперед від структури процесу засвоєння й застосування знань, навичок і вмінь і особливостей формування в учнів творчості, творчого підходу до розв'язування нестандартних завдань.

Виходячи з цього, в процесі застосування знань і дій можна розрізнити такі основні ланки:

- 1) *актуалізація опорних знань і дій учнів, необхідних для творчого розв'язання поставлених завдань;*
- 2) *аналіз завдання, розкриття способів розв'язування творчих його елементів;*
- 3) *підготовка необхідного для роботи обладнання;*
- 4) *самостійне виконання практичної частини роботи;*
- 5) *узагальнення й систематизація знань, навичок і вмінь, здобутих учнями на уроці;*
- 6) *контроль викладача, самоконтроль і взаємоконтроль учнів у процесі виконання завдань.*

Виходячи з особливостей процесу застосування знань, навичок і вмінь, можна передбачити таку структуру уроку цього типу:

I. Актуалізація опорних знань, навичок і вмінь, які необхідні для успішного виконання учнями практичного завдання. Вона відбувається на основі таких методів і прийомів:

- 1) постановки проблемного завдання;
- 2) цілеспрямованої бесіди;
- 3) виявлення знань і дій, які потрібні для розв'язання поставленої проблеми;
- 4) визначення приладдя й апаратури, які необхідні, щоб виконати завдання;
- 5) виявлення навичок і вмінь поводження учнів з обладнанням.

II. Мотивація навчальної діяльності учнів. Основний мотив виконання конкретного завдання – усвідомлення учнями практичної значущості тих знань, навичок і вмінь, які вони мають на уроці опанувати або які мають творчо застосовувати на практиці.

III. Повідомлення учням теми, мети і завдань роботи:

який характер має самостійне завдання, як підходити до його виконання, які результати мають бути, як їх оформити в письмовому, графічному чи предметному вигляді, як оцінюватиметься результат самостійної роботи кожного учня.

IV. Усвідомлення учнями змісту роботи, послідовності застосування різних способів дій та обладнання:

Аналіз та узагальнення вихідних положень і структури завдання: його суті,

вихідних теоретичних положень, на яких ґрунтується завдання, змісту інструкції (усної чи письмової), інструктивної або технологічної картки тощо.

Осмислення змісту й послідовності застосування практичних дій: що в цих діях знайоме, відоме, що треба розв'язати по-новому, творчо, які узагальнені способи виконання дій можна застосувати в цій ситуації в дещо зміненій формі, які потрібно використати інструменти, прилади, апарати тощо.

Це найзагальніші вимоги до цього етапу уроку, які реалізуються творчо залежно від віку та підготовки учнів, змісту й особливостей навчального предмета і практичної роботи.

V. Самостійне виконання учнями завдання під контролем і з допомогою вчителя.

Учні виконують практичне завдання індивідуально, попарно, групами - залежно від кількості комплектів необхідного обладнання. Учитель при цьому повинен спостерігати за учнями, способами виконання ними необхідних дій, вправністю, старанністю. У разі потреби він приходить на допомогу, спрямовуючи на основі опосередкованих запитань і завдань їхню діяльність у потрібне русло.

Складність на цьому етапі уроку полягає в тому, що в учнів неоднакова підготовка, різні здібності, а це спричиняє різні темпи навчальної роботи.

Чималу роль у цьому процесі відіграють і такі особливості особистості, як воля й характер, вміння поставити перед собою мету і відшукати оптимальні способи для її досягнення, виявити наполегливість у подоланні перешкод.

Усе це вимагає від вчителя індивідуального підходу до учнів, диференціації завдань для самостійної роботи як на уроках, так і вдома.

VI. Узагальнення і систематизація учнями результатів роботи.

Виконавши завдання, учні мають старанно проаналізувати здобуті результати, систематизувати їх у вигляді таблиць, графіків, діаграм, узагальнити й сформулювати відповідні висновки, зафіксувати їх у зошиті у вигляді стислого письмового (іноді й графічного) звіту.

VII. Звіт здобувачів освіти про способи і результати виконаної роботи та теоретичне обґрунтування здобутих наслідків.

У звіті кожен учень вказує тему, завдання, вихідні теоретичні дані, хід роботи, здобуті результати (таблиці, графіки, діаграми), а також результати аналізу, порівняння, узагальнення у вигляді формулювання закономірностей, висновків, правил. На основі звіту вчитель має перевірити знання учнів з даного матеріалу. Оцінюють роботи комплексно: тут слід враховувати якість письмового звіту, усних відповідей за темою і результатами спостережень за учнями під час виконання ними завдань.

VIII. Підсумки уроку і повідомлення домашнього завдання.

Приклад уроків на застосування комплексу набутих знань, навичок і вмінь.

УРОК УЗАГАЛЬНЕННЯ І СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЗНАНЬ

1. СТРУКТУРА УРОКУ УЗАГАЛЬНЕННЯ І СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЗНАНЬ

У підручниках з педагогіки і в окремих методиках широко висвітлюється питання про роль повторення у процесі навчання та методика повторення навчального матеріалу. Під повторенням звичайно розуміють повернення до раніше вивченого матеріалу, щоб закріпити й удосконалити його. Аналіз педагогічної практики і спеціальні дослідження показують, що мета повторення виходить далеко за межі звичайного закріплення. Повторення проводять з такими цілями:

1. *Щоб не забувати.*

2. *Щоб засвоїти необхідні елементи знань на тривалий час, перетворивши їх на особисте надбання кожного.* У педагогіці цей процес називається закріпленням знань. Щоб закріпити відповідний матеріал, його повторюють кілька разів у різному поєднанні з вивченим новим матеріалом.

3. *Щоб поглибити й розширити відомості про раніше вивчені предмети і явища, удосконалити знання, ліквідувати прогалини в засвоєному! матеріалі, повніше засвоїти уявлення й поняття.*

4. *Щоб учні усвідомили новий матеріал.*

5. *Щоб уточнити набуті уявлення під час спостережень, екскурсій, дослідів, практичних і лабораторних робіт, підвести здобувачів освіти до узагальнень.*

6. *Щоб сформувати у здобувачів освіти практичні навички й уміння:* трудові, гімнастичні, дидактичні (читання, письма, обчислення, алгебраїчних перетворень), виробничі тощо. Насамперед повторюють той матеріал, який є основою свідомого засвоєння знань, навичок і вмінь, і окремі операції або прийоми і дії, що є складовими елементами відповідної діяльності людини.

7. *Щоб узагальнити й систематизувати знання.* На уроках узагальнюючого повторення, або узагальнення і систематизації, які проводяться після вивчення найважливіших розділів програми, в навчальному матеріалі виділяють найбільш загальні й істотні поняття, закони та закономірності, основні теорії та провідні ідеї науки, встановлюють причинно-наслідкові та інші зв'язки і взаємозалежності між найважливішими явищами, процесами, подіями, засвоюють широкі категорії понять і їх системи та найбільш загальні закономірності.

Структура уроку узагальнення й систематизації насамперед має відповідати структурі самого процесу узагальнення й систематизації знань, де передбачається така послідовність роботи: від засвоєння й узагальнення окремих фактів до формування у здобувачів освіти понять, їх категорій і систем, від них – до засвоєння дедалі складнішої системи знань, до оволодіння основними теоріями і провідними ідеями тієї чи іншої науки.

Структура уроку складається з таких елементів (етапів):

I. Мотивація навчальної діяльності учнів і повідомлення теми, завдання і плану уроку.

II. Узагальнення окремих фактів, подій, явищ.

III. Узагальнення понять і засвоєння відповідної їм системи знань.

IV. Формування (засвоєння) основних теоретичних положень і провідних ідей науки.

V. Підсумки уроку і повідомлення домашнього завдання.

2. УЗАГАЛЬНЕННЯ ОКРЕМИХ ФАКТІВ, ПОДІЙ, ЯВИЩ

Найбільше відповідають цьому етапі уроку такі методи узагальнення і систематизації знань (у різному поєднанні, їх): бесіда із застосуванням наочності, досліди, лабораторні і практичні роботи.

На уроках узагальнюючого повторення вчителі нерідко використовують комплекти натуральних предметів (колекції), серії таблиць, ілюстрацій. Великого значення при цьому набувають схематичні зображення. Чим ширших узагальнень ми хочемо домогтися, тим більшого значення в навчальній роботі треба приділяти розвиткові мислення, аналітико-синтетичній діяльності учнів, тим більшу роль у цьому процесі відіграють схеми, цифрові таблиці, таблиці з граматики, діаграми, карти різних видів тощо. Запитання вчителя, які мають спрямовувати учнів на узагальнення й систематизацію знань, нерідко охоплюють чималу кількість об'єктів.

Одним з видів символічної наочності є схематичні малюнки, які широко застосовуються в процесі навчання.

Схематичне зображення виучуваних предметів може мати різне призначення залежно від дидактичної цілі його застосування. На початку вивчення великого розділу програми схема допомагає виділити в об'єкті істотні ознаки, зосередити на них увагу здобувачів освіти і, таким чином, сприяти виробленню в них ясних і чітких уявлень і понять. Цей процес є певного роду узагальненням, але воно має частковий характер і стосується окремих об'єктів.

УРОК ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ, НАВИЧОК І ВМІНЬ

1. ДИДАКТИЧНІ ФУНКЦІЇ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ, НАВИЧОК І ВМІНЬ

Знання, навички й уміння перевіряють на різних етапах навчального процесу, де така перевірка виконує неоднакові функції. На початку вивчення нового матеріалу перевіряються знання опорних уявлень і понять для уточнення і поглиблення їх, щоб підготувати учнів до засвоєння нових знань. Основна функція такої перевірки – актуалізувати знання і дії, необхідні для підвищення ефективності навчально-виховного процесу. Ця перевірка може бути на початку заняття, у процесі заняття, перед вивченням нового поняття, закону чи способу виконання дій.

У ході самого процесу навчання знання перевіряють, щоб вивчити рівень їх, ефективність процесу засвоєння нового матеріалу, виявити недоліки в сприйманні, усвідомленні, осмисленні й запам'ятанні, узагальненні й систематизації знань і дій та застосуванні їх на практиці і відповідно коригувати діяльність учнів. Основна функція такої перевірки — *навчальна-коригувальна*, тобто викладач дістає зворотну інформацію про хід процесу засвоєння знань і його результати і відповідним чином втручається в цей процес: дає індивідуальне завдання окремим учням, додатково пояснює, наводить допоміжні приклади, у разі виявлення помилкових суджень наводить факти, які суперечать такому судженню («контробрази») і спрямовує учнів на правильний спосіб міркувань.

Після вивчення учнями відповідного матеріалу перевіряють рівень засвоєння, щоб проконтролювати роботу учнів – їхню сумлінність, старанність, уважність та виявити якості знань, навичок і вмінь учнів і прийняти рішення щодо удосконалення освітнього процесу на уроці. Тут основна функція перевірки – *контрольно-попереджувальна*. Вона має своїм завданням, з одного боку, запобігти відставанню і неспішності окремих учнів, своєчасно виявити прогалини в їхніх знаннях, прийняти певні заходи, щоб їх ліквідувати. З другого боку, викладач може виявити загальну тенденцію в засвоєнні навчального матеріалу учнями того чи іншого класу встановити ефективність застосовуваної методики і необхідність її удосконалення. Перевірка проводиться систематично здебільшого на окремих етапах комбінованого уроку.

Після вивчення окремих розділів програми викладач комплексно перевіряє знання, навички і вміння учнів, засвоєні за певний період навчання. Перевірка проводиться на окремих уроках. Основна функція такої перевірки – *контрольно-стимулююча*. Іноді таку перевірку називають тематичним обліком знань. Виявивши прогалини в знаннях, навичках і вміннях окремих учнів, викладач планує заходи для їх ліквідації.

Контрольно-коригувальна перевірка знань надзвичайно важлива для керування самим процесом засвоєння ми знань, вона вимагає безперервного одержання інформації про знання школярів і втручання викладача в процес. Тут важливо швидко

перевірити якість засвоєння учнями знань і своєчасно реагувати на відхилення від нормального ходу учіння. Методиці такої перевірки має відповідати бесіда з учнями, під час якої діти інформують про хід роботи і її результати, про те, як вони виконують ті чи інші завдання і чому так, а не інакше, скорочено відтворюють добути знання і показують практично способи виконання дій.

На основі *контрольно-попереджувальної* перевірки виявляють, як учні засвоїли формулювання понять, законів, закономірностей, осмислили закономірні зв'язки і взаємозалежності між предметами, явищами і процесами реального світу, внутрішню суть виучуваних процесів, мотиви поведінки літературних персонажів, зрозуміли суть підтексту літературного твору тощо. Хоч тут можна використати тестову перевірку знань, машинні й немашинні контролюючі пристрої тощо, але не вони відіграють вирішальну роль у цьому виді перевірки. Основне – виявити, як учень розкриває суть процесу, які приводить факти або аргументи для підтвердження загального положення чи тези, як доводить істинність чи іншого твердження, як уміє застосовувати на практиці засвоєні знання і способи виконання дії. З цією метою застосовують різні види усного опитування.

Контрольно-стимулюючу перевірку знань застосовують після вивчення великих тем і розділів програми. Тут перевіряється система знань – поняття, закони, теорії, комплексні дії в межах вивченого розділу чи кількох розділів програми. Для такої перевірки потрібно, щоб учні виконали комплексні завдання: відповіли на узагальнюючі запитання (усно або письмово) — описали процеси, явища, події з відповідними узагальненнями та аргументацією, застосовуючи знання, навички і вміння в незмінних (стандартних) і змінних або безперервно змінних (нестандартних) умов, у складних комплексних задачах чи завданнях.

Ще більш узагальнені й універсальні мають бути запитання й завдання наприкінці навчального курсу, під час контрольно-узагальнюючої перевірки.